

Sygn. akt I UK 12/11

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 13 lipca 2011 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Małgorzata Gersdorf (przewodniczący)

SSN Roman Kuczyński (sprawozdawca)

SSN Maciej Pacuda

w sprawie z odwołania Elżbiety G.

przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych

o emeryturę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń

Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 13 lipca 2011 r.,

skargi kasacyjnej ubezpieczonej od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 7 lipca 2010 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 29 stycznia 2010 r., Sąd Okręgowy - Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych oddalił odwołanie Elżbiety G. od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 3 listopada 2009 r., którą organ rentowy odmówił wnioskodawczyni prawa do emerytury. Sąd pierwszej instancji ustalił, że wnioskodawczyni urodziła się 8 października 1954 r. Na dzień 31 grudnia 1998 r. posiadała staż pracy wynoszący 23 lata, 8 miesięcy i 28 dni, w tym w szczególnych warunkach 14 lat, 9 miesięcy i 15 dni. W okresie zatrudnienia w warunkach szczególnych przez okres 6 miesięcy i 23 dni pobierała zasiłek chorobowy. W dniu 27 października 2009 r. wystąpiła z wnioskiem o przyznanie emerytury. Zakład Ubezpieczeń Społecznych zaskarżoną decyzją odmówił jej prawa do tego świadczenia. W tym stanie faktycznym Sąd Okręgowy uznał, że złożone przez wnioskodawczynię odwołanie od zaskarżonej decyzji nie zasługuje na uwzględnienie. Powołał się na treść art. 184 ust. 1 w związku z art. 32 ust. 1 i ust. 1a ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (j.t. Dz.U. z 2004 r., Nr 39, poz. 353 ze zm.) i stwierdził, że wnioskodawczyni nie spełniała warunków niezbędnych do nabycia prawa do emerytury w obniżonym wieku emerytalnym z tytułu pracy wykonywanej w szczególnych warunkach, gdyż nie legitymuje się 15 - letnim okresem pracy w szczególnych warunkach. Zgodnie bowiem z treścią art. 32 ust. 1a pkt 1 powołanej ustawy, przy ustalaniu okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze nie uwzględnia się okresów niewykonywania pracy, za które pracownik otrzymał po dniu 14 listopada 1991 r. wynagrodzenie lub świadczenie z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Przepis ten został dodany przez art.1 pkt 16 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z FUS oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 121, poz. 1264), zmieniającej ustawę emerytalno-rentową z dniem 1 lipca 2004 r. Wnioskodawczyni warunek posiadania wymaganego wieku (55 lat), uprawniającego do wcześniejszej emerytury, spełniła 8 października 2009 r. W tym czasie obowiązywał już art. 32 ust. 1a pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS. Przepisy powołanej wyżej ustawy zmieniającej nie zawierały przepisów

przejściowych. W tej sytuacji, znajduje zastosowanie zasada bezpośredniego stosowania ustawy nowej, zatem kwestia uprawnień emerytalnych wnioskodawczyni powinna być rozpatrywana przy uwzględnieniu stanu prawnego obowiązującego w dacie spełnienia przez nią warunku ukończenia wymaganego wieku emerytalnego. W konsekwencji, okresy pobierania przez nią zasiłku chorobowego nie podlegają zaliczeniu do okresu wykonywania pracy w szczególnych warunkach. Na skutek apelacji wnioskodawczyni Sąd Apelacyjny – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w apelacje oddalił. Sąd drugiej instancji stwierdził, że Sąd Okręgowy dokonał prawidłowych ustaleń faktycznych, a przy interpretacji podstawy prawnej rozstrzygnięcia nie naruszył przepisów prawa materialnego. Przepis art. 184 powołanej wyżej ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych normując przesłanki nabycia prawa do emerytury dla osób, urodzonych po dniu 31 grudnia 1948 r., odsyła do regulacji zamieszczonej w art. 32 tej ustawy nie tylko w zakresie określenia wieku emerytalnego, ale także w zakresie ustalania okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Odmienna wykładnia tego przepisu jest nieuprawniona. Okresy pobierania przez wnioskodawczynię zasiłku chorobowego nie podlegają wliczeniu do okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach. Wiek emerytalny, wymagany przez przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze tj. 55 lat, wnioskodawczyni osiągnęła pod rządami znowelizowanych przepisów tj. po dniu 1 lipca 2004 r. Brak jest zatem podstaw, by przy ustalaniu uprawnień emerytalnych uwzględnić wskazane przez ubezpieczoną okresy zasiłkowe do okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach. W konsekwencji Sąd stwierdził, że Elżbieta G. nie legitymuje się 15 - letnim okresem pracy w warunkach szczególnych lub w szczególnym charakterze. Nie spełnia zatem przesłanek niezbędnych do nabycia prawa do wcześniejszej emerytury.

Na powyższe orzeczenie ubezpieczona wniosła skargę kasacyjną powołując w niej naruszenie przepisów prawa materialnego - art. 184 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, poprzez błędną wykładnię wyrażającą się w uznaniu, iż przedmiotowe

unormowanie wymaga dla nabycia prawa do emerytury stażu emerytalnego ustalanego w oparciu o art. 32 ustawy emerytalnej i w konsekwencji wyłączenie z okresu pracy w szczególnych warunkach ubezpieczonej Elżbiety G. okresów pobierania zasiłku chorobowego przypadających po dniu 14 listopada 1991 r. oraz naruszeniu przepisów postępowania, poprzez uznanie, że ubezpieczona nie posiada stażu emerytalnego 15 lat pracy w szczególnych warunkach uprawniającego do nabycia prawa do emerytury na podstawie art. 184 ustawy emeryturach i rentach z FUS. Wskazując na powyższe podstawy skargi kasacyjnej skarżąca wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego w całości i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach postępowania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Istota występującego w sprawie zagadnienia prawnego sprowadza się do określenia wzajemnego stosunku przepisów art. 184 i 32 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i dotyczy funkcjonowania zasady *lex posterior derogat priori* w obliczu ochrony praw nabytych. Problem zarysował się w związku ze zmianami wprowadzonymi do art. 32, określającego warunki nabycia prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, na skutek dodania przepisu ust. 1a, co uczyniono ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach, która weszła w życie z dniem 1 lipca 2004 r. W przepisie tym postanowiono, że przy ustalaniu takich okresów zatrudnienia nie uwzględnia się okresów niewykonywania pracy, za które pracownik po dniu 14 listopada 1991 r. otrzymał wynagrodzenie lub świadczenia z ubezpieczenia społecznego w razie choroby lub macierzyństwa (pkt 1) oraz okresów, w których na mocy szczególnych przepisów został zwolniony od świadczenia pracy, z wyjątkiem okresu urlopu wypoczynkowego (pkt 2). Art. 32 ust. 1a pkt 2 został uchylony ustawą z dnia 1 lipca 2005 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z FUS oraz ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 169, poz. 1412), zatem wyłączeniu ulegają tylko okresy niezdolności do pracy z powodu choroby i macierzyństwa.

Ustawodawca, wprowadzając zmiany pojęcia „zatrudnienia w szczególnych warunkach i w szczególnym charakterze”, nie uchwalił przepisów

międzyczasowych, w związku z czym zakres stosowania art. 32 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych był przedmiotem skargi konstytucyjnej opartej na zarzucie jego niezgodności z art. 2 i 32 ust. 1 Konstytucji.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 10 lipca 2008 r. (K. 33/06, OTK-A 2008 nr 6, poz. 106), uznawszy za właściwą dla oceny konstytucyjności omawianego przepisu chwilę powstania prawa podmiotowego, w tym wypadku prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach, oddalił zarzut, że zmiana warunków emerytalnych prowadzi do naruszenia praw nabytych. Stwierdził, że oceniana zmiana może mieć zastosowanie wyłącznie na przyszłość.

Rozstrzygnięcie Trybunału Konstytucyjnego nie budzi wątpliwości, w zakresie, w którym odnosi się do stosunków powstałych po dniu 1 lipca 2004 r. oraz stosunków zamkniętych, zakończonych nabyciem prawa przed tym dniem. Konieczne jest jednak wskazanie, że w efekcie wprowadzenia ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach nowych zasad ustalania okresów przebytych w ubezpieczeniu, wynikających z dodanego z dniem 1 lipca 2004 r. art. 32 ust. 1a, wyłączającego pewne okresy ze stażu pracy w szczególnych warunkach, można wyróżnić pracowników, którzy nabyli prawo do emerytury z tytułu zatrudnienia w warunkach szczególnych przed dniem 1 lipca 2004 r., po tym dniu, oraz pracowników będących w dniu 1 lipca 2004 r. w trakcie nabywania prawa, a w szczególności tych, którzy wypełnili warunki określone w art. 184 ustawy. Dostrzeżenie tej kategorii uprawnionych nakazuje uwzględnić aspekt ochrony istniejących w dniu 1 lipca 2004 r. praw tymczasowych tych osób, zagwarantowanych w powołanym przepisie i prowadzących do nabycia prawa do emerytury.

W art. 184 ustawy, obejmującym stany faktyczne zastane w dniu jego wejścia w życie, ustawodawca, który nie zróżnicował przesłanek nabycia prawa do emerytury przez osoby wykonujące pracę w warunkach szczególnych w zależności od daty ich urodzenia, a w efekcie daty osiągnięcia odpowiedniego wieku (art. 32 i art. 46 ustawy), w tym jednym wypadku osobno i w sposób szczególny uregulował sytuację prawną ubezpieczonych urodzonych po dniu 31 grudnia 1948 r. i osobom,

które w dniu wejścia w życie ustawy (1 stycznia 1999 r.) wykazały okres zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymaganym w przepisach dotychczasowych do nabycia prawa do emerytury w wieku niższym niż 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn oraz okresu składkowego i nieskładkowego określonych w art. 27 ustawy (co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn), zagwarantował prawo nabycia emerytury po osiągnięciu wieku przewidzianego w art. 32. Dodatkowo, co jest oczywiste dla tej grupy wiekowej, postawił warunek nieprzystąpienia do otwartego funduszu emerytalnego, a także rozwiązania stosunku pracy. Jak wynika z wypowiedzi posła sprawozdawcy projektu ustawy, celem wymienionego przepisu było utrzymanie uprawnień emerytalnych dla wszystkich, którzy w chwili wejścia w życie ustawy spełniają warunki przejścia na emeryturę, z wyjątkiem wieku emerytalnego przewidzianego w art. 32 ustawy (sprawozdanie stenograficzne z 36 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniach 25 i 26 listopada 1998 r., s. 8-9).

Doniosłość i racja przytoczonej regulacji została dostrzeżona przez Sąd Najwyższy, który uznał art. 184 ustawy o emeryturach i rentach za samoistną podstawę prawa do emerytury w oderwaniu od chwili osiągnięcia wieku emerytalnego (por. uchwałę z dnia 8 lutego 2007 r., II UZP 14/06, OSNP 2007 nr 13-14, poz. 199, wyrok dnia 18 lipca 2007 r., I UK 62/07, OSNP 2008 nr 17-18, poz. 269). Odnosząc się do relacji między art. 184 i wprowadzonym później art. 32 ust. 1a ustawy emerytalnej, Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na zastosowanie art. 184 do tych ubezpieczonych, którzy w dniu 1 stycznia 1999 r. osiągnęli pełny staż ubezpieczeniowy, w tym wymagany okres pracy w szczególnych warunkach, lecz nie osiągnęli wieku emerytalnego, oraz zastosowanie art. 32 do tych ubezpieczonych, którzy chociażby jeden z tych okresów osiągnęli po wejściu w życie ustawy, nie później niż do dnia 31 grudnia 2008 r. W wyroku z dnia 8 lutego 2007 r. jasno wskazał, że ubezpieczeni, do których ma zastosowanie art. 184 ustawy, mogą realizować prawo do emerytury na „starych” zasadach po osiągnięciu wieku emerytalnego, nawet jeżeli ten wiek osiągną po dniu 31 grudnia 2007 r. Dostrzegł, że pogląd o ustanowieniu w art. 184 ustawy odrębnej kategorii ubezpieczonych znajduje potwierdzenie w art. 24, w którym ubezpieczeni urodzeni po dniu 31 grudnia 1948 r., zatrudnieni w szczególnych warunkach lub w

szczególным charakterze, zostali wyłączeni z regulacji emerytur pomostowych. W wyroku z dnia 8 lipca 2008 r. (I PK 309/07, OSNP 2009/23-24, poz. 308) Sąd Najwyższy potwierdził przewidzianą w art. 39 k.p. ochronę pracownika, który spełnił do dnia 31 grudnia 1998 r. tylko warunek stażu emerytalnego.

Przyjęte w art. 32 ust. 1a ustawy różnicowanie okresów wykonywania pracy w szczególnych warunkach nawiązuje do daty wejścia w życie ustawy z dnia 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytury i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. Nr 107, poz. 450 ze zm.), w której poprzednia definicja okresu pracy w szczególnych warunkach pozostała niezmienną. Okres tej pracy obejmował zarówno okresy składkowe, jak i okresy nieskładkowe, jeżeli mieściły się one w okresie wykonywania pracy zgodnie z umową o pracę. Takie stanowisko zajął Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 27 listopada 2003 r., III UZP 10/03 (OSNP 2004 nr 5, poz. 87), stwierdzając, że do okresu pracy w szczególnych warunkach wlicza się okresy zasiłku chorobowego w czasie trwania stosunku pracy przypadające po dniu wejścia w życie ustawy o rewaloryzacji emerytur i rent.

W konsekwencji utrwalił się w judykaturze pogląd, że w art. 32 ust. 1a ustawodawca wprowadził istotną zmianę w stanie prawnym, w którym niemożliwe było w drodze wykładni ustalenie zasady pomijania w okresie ubezpieczenia okresów niezdolności do pracy z powodu choroby, oraz że art. 32 ust. 1 ustawy nie ma zastosowania do oceny nabycia prawa do emerytury przed dniem 1 lipca 2004 r. (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 2005 r., II UK 219/04, OSNP 2005 nr 22, poz. 361 oraz II UK 215/04, OSNP 2005 nr 22, poz. 360 oraz z dnia 7 lutego 2006 r., I UK 154/05, niepublikowany). Problem zaliczania do stażu pracy w szczególnych warunkach okresów wcześniejszych (okresów zatrudnienia), sprzed 15 listopada 1991 r., ustawodawca rozstrzygnął przez wyłączenie ich z regulacji art. 32 ust. 1a ustawy.

W tej sytuacji pogląd, że zastosowanie art. 32 ust. 1a pkt 1 ustawy emerytalnej do osób, które przed dniem 1 lipca 2004 r. nie spełniły wszystkich warunków nabycia prawa do wcześniejszej emerytury nie narusza konstytucyjnych zasad równości i sprawiedliwości społecznej (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2007 r., III UK 51/07, OSNP 2008 nr 21-22, poz. 328 i z dnia 21 maja

2009 r., II UK 370/08, niepublikowany), można uznać za trafny tylko jako rozumiany w ten sposób, że chodzi o „wszystkie warunki” przewidziane w art. 184 ustawy. Wymaganie od osób, które spełniły w dniu 1 stycznia 1999 r. warunki dotyczące stażu ubezpieczenia dodatkowo warunku osiągnięcia przed dniem 1 lipca 2004 r. przewidzianego w art. 32 i 46 ustawy wieku należy uznać za zbyt daleko idące, pomijające ochronę prawa tymczasowego, ukierunkowanego na przyszłe świadczenia, co trafnie wykazano w piśmiennictwie (por. glosę K. Stopki do orzeczenia z dnia 17 września 2007 r., OSP 2009 nr 10, poz. 111).

Sytuacja osób wymienionych w art. 184, opisywana w doktrynie jako ekspektatywa prawa podmiotowego, polega właśnie na spełnieniu się tylko części stanu faktycznego koniecznego do nabycia prawa, które poprzedza i zabezpiecza przyszłe prawo podmiotowe. Uwzględnianie ochrony praw w trakcie nabywania, aprobowane i wskazywane w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości (por. wyrok z dnia 3 października 2002 r., Ángel Barreira Pérez, sprawa C-347/00, ECR 2002 s. I-08191), znajdowało wyraz także w orzecznictwie Sądu Najwyższego (por. uchwałę składu 7 sędziów z dnia 27 kwietnia 2000 r., III ZP 2/00, OSNAPUS 2000 nr 16, poz. 620 oraz wyroki z dnia 4 grudnia 2003 r., I PK 111/03, OSNP 2004 nr 21, poz. 368, z dnia 24 września 2004 r., II PK 25/04, OSNP 2005 nr 10, poz. 141 i wcześniejszy z dnia 19 listopada 1993 r., II URN 47/93, OSNCP 1994/5 poz. 117). Także Trybunał Konstytucyjny stosunkom tym niejednokrotnie dawał ochronę, jeżeli miały postać ekspektatywy maksymalnie ukształtowanej, czyli sytuacji prawnej, która spełnia zasadniczo wszystkie przesłanki ustawowe nabycia prawa do emerytury pod rządami dawnej ustawy, bez względu na stosunek do niej ustaw późniejszych. Trybunał uznawał je za postaci praw podmiotowych, do których znajduje zastosowanie ochrona praw nabytych (por. wyroki z dnia 30 listopada 1988 r., K 1/88, OTK 1988 nr 1, poz. 6, z dnia 22 czerwca 1999 r., K 5/99, OTK 1999 nr 5, poz. 100, z dnia 23 listopada 1998 r., SK 7/98, OTK 1998 nr 7, poz. 114 i przede wszystkim orzeczenie z dnia 11 lutego 1992 r., K 14/91, OTK 1992 nr 1, poz. 7).

Uwzględniając, że ochrona ekspektatywy może wynikać z jej istoty, lecz także zyskiwać wzmocnienie w prawie, należy stwierdzić, że funkcję takiego wzmocnienia spełnił art. 184 ustawy o emeryturach i rentach wobec pozostających

w toku stosunków nabywania prawa do emerytury z tytułu wykonywania zatrudnienia w szczególnych warunkach przed dniem 1 stycznia 1999 r. W przepisie tym ustawodawca utrwalił sytuację osób, które w dniu wejścia w życie ustawy wypełniły warunki stażu szczególnego i ogólnego i zadeklarował ich przyszłe prawo do emerytury w wieku wcześniejszym; przez wydanie tego przepisu nastąpił stan związania, tj. zobowiązania się przez Państwo do powstrzymania się od jakiegokolwiek ingerencji w istniejące prawo tymczasowe. Wobec tego przewidziana w ustawie ekspektatywa prawa do emerytury nie mogła wygasnąć na skutek nowej regulacji ustalania stażu zatrudnienia. Gwarancji przyszłego prawa do emerytury złożonej wobec osób, o których mowa w art. 184 ustawy, ustawodawca nie mógł już naruszyć przez ustalenie innego sposobu wyliczenia ich stażu ubezpieczenia. Stąd ocena, że wykazanie w dniu 1 stycznia 1999 r. określonego w art. 184 ustawy okresu wykonywania pracy w szczególnych warunkach wyłącza ponowne ustalenie tego okresu po osiągnięciu wieku emerytalnego, według zasad wynikających z art. 32 ust. 1a pkt 1 obowiązujących po dniu 1 lipca 2004 r. Pogląd ten wzmacnia treść art. 32 ust. 4 ustawy emerytalnej, odsyłająca w zakresie warunków emerytalnych do przepisów dotychczasowych (obowiązujących przed dniem 1 stycznia 1999 r.).

Z tych przyczyn, Sąd Najwyższy uwzględnił wniosek skarżącego i orzekł na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.